

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԲՆԱԳՐԻ ԸՆԿԱԼՄԱՆ, ԻՄԱՍՏԻ ՀԱՂՈՐԴՄԱՆ ԵՎ ՄԻՋՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑ

ՍԵՂԱ ԳԱՐՐԻԵԼՅԱՆ

Թարգմանաբանության միջնորդային էությունը տանում է դեպի դրա գիտական հետազոտության բազմաճյուղային մոտեցում, որը և պահանջում է հաշվի առնել ամենատարբեր գործոնները: Թարգմանության գիտական հետազոտությունների դժվարություններից մեկն էլ պայմանավորված է դրա լայն ընդգրկումով: Սակայն, մյուս կողմից, թարգմանաբանության միջնորդային բնույթը նպաստել է նաև թարգմանության՝ որպես երևույթի նկատմամբ մոտեցումների բազմազանությանը: Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել թարգմանաբանության միջգիտակարգային բնույթը և ամրագրել թարգմանության դերը բնագրի ընկալման, իմաստի հաղորդման և միջմշակութային հաղորդակցման ու մշակույթների փոխազդեցության գործում:

Բանալի բառեր – թարգմանաբանություն, թարգմանություն, ընկալում, իմաստի հաղորդում, միջմշակութային հաղորդակցում:

Թարգմանությունը որպես գիտակարգ առանձնացել է միայն XX դարում: Սակայն թարգմանության պատմությունը սկսվում է շատ ավելի վաղ այնտեղ, որտեղ սկսվում է քաղաքակրթության պատմությունը: Իսկ թարգմանության մասին առաջին դրույթները և թարգմանության տեխնիկայի ուսումնասիրությունները վերագրվում են մ.թ.ա. II-I դարերին (Քվինտիլյան, Կիկերոն, Հորացիոս, Կատուլոս), որոնք, սակայն, համակարգված բնույթ չէին կրում: Սկսած հնագույն ժամանակներից մինչև XIX դարի վերջը՝ թարգմանության մասին տեսական դրույթները համապատասխանում էին մտածողության և մշակույթի ավանդաբար սահմանված ոլորտներին՝ գրականության տեսություն, ճարտասանություն, քերականություն: XX դարի թարգմանաբանական տեսություններն ընդգրկեցին ավելի շատ ոլորտներ՝ ոչ միայն լեզվաբանությունը, գրական քննադատությունը, փիլիսոփայությունը, մշակույթի տեսությունը, այլև փորձարարական և մարդաբանական ուսումնասիրությունները, ինչպես նաև թարգմանիչների պատրաստումն ու գործնական թարգմանությունը: XX դարի թարգմանաբանության նվաճումներից մեկը եղավ այն, որ թարգմանութ

յան գիտական հետազոտություններում սկսեցին հաշվի առնել թարգմանության երկակի էությունը՝ թարգմանությունը՝ որպես արդյունք, տեքստ (քանավոր կամ գրավոր) և թարգմանությունը՝ որպես գործընթաց:

Թարգմանության գիտական հետազոտությունների դժվարություններից մեկն էլ պայմանավորված է դրա լայն ընդգրկումով: Սակայն, մյուս կողմից, թարգմանաբանության միջնորդային բնույթը նպաստել է նաև թարգմանաբանական տեսությունների և մոտեցումների բազմազանությանը: Այժմ դրանք ներկայանում են որպես բազմաճյուղ ենթամասնագիտացումների մի համակցություն: Դրանց դրույթները երբեմն ծայրահեղ բևեռացվում են: Արդյունքում թարգմանությունը նոր բնորոշումներ և ձևակերպումներ է ստանում: Օրինակ՝ որոշ տեսաբաններ վկայակոչում են այն հանգամանքը, որ թարգմանության գիտական հետազոտությունը չափազանց տարբեր բնագավառների է հարում, և հարցականի տակ են դնում թարգմանագիտության գոյության հնարավորությունը: Մի խումբ այլ տեսաբաններ, այդ թվում՝ Յու.Նայդան և Դը Վաարդը գտնում են, որ թարգմանությունը գիտություն է բառիս ամենալայն իմաստով, քանի որ այն մի գործունեություն է, որը կարելի է համակարգել, և որը կապված է տարբեր գիտակարգերի հետ: Բառիս նեղ իմաստով, ինչպես գտնում են Յու.Նայդան և Դը Վաարդը, թարգմանությունը տեխնոլոգիա է, քանի որ այն կառուցված է մի շարք գիտակարգերի վրա, այդ թվում՝ հոգեբանության, լեզվաբանության, հաղորդակցման տեսության, մարդաբանության և իմաստաբանության ու կիրառելի է նրանց նկատմամբ¹: Նայդան իր տեսական աշխատություններն անվանեց թարգմանագիտություն՝ գիտական կարգավիճակ հաղորդելով խնդրո առարկային: Քեթֆորդը գտնում էր, որ թարգմանաբանությունը չի կարելի լեզվաբանությանը հարող, սահմանային գիտակարգ համարել, քանի որ այն ոչ թե լեզվին տեսական հիմքեր հաղորդելու, այլ լեզվաբանական տեսությունները կիրառելու ասպարեզ է²:

Թարգմանության բառարանային սահմանումները, այնուամենայնիվ, ամենևին էլ լիարժեք և ամփոփիչ չեն:

Ռ. Յակոբսոնը տարբերում է թարգմանության երեք տեսակ՝ ներլեզվական, որը ենթադրում է վերաբառավորում մեկ լեզվի ներսում [rewording or paraphrase], միջլեզվական՝ մեկ լեզվի նշանային համակարգից անցում մեկ այլ

¹ Sté de Waard, Jan and Nida, Eugene, 1986, "From One Language to Another: Functional Equivalence in Bible Translating", Nelson, Nashville.

² Catford, J.C. (1965) A Linguistic Theory of Translation: an essay in applied linguistics, Oxford Univ. Press.

լեզվի նշանային համակարգի [translation proper]³, միջնշանային՝ նշանային մեկ համակարգից անցում մեկ այլ նշանային համակարգի [transmutation]: Եթե խոսքը միջլեզվական թարգմանության մասին է, ապա առաջին հերթին այն անցում է լեզվական մի համակարգի նշաններից մեկ այլ լեզվական համակարգի նշանների: Այլ կերպ ասած, ինչպես նշում է Յու. Նայդան, թարգմանությունը սկզբնաղբյուր լեզվի վերակոդավորումն է թիրախ լեզվի⁴: Ըստ Ռ. Յակոբսոնի՝ այն վերակոդավորման պրոցես է, որն ընդգրկում է երկու համարժեք հաղորդում երկու տարբեր նշանային համակարգերում⁵: Մյուս կողմից՝ թարգմանությունը սոցիալական գործունեություն է, քանի որ այն իրականացնում է հաղորդակցումը տարբեր մարդկանց, տարբեր լեզվակիր ժողովուրդների միջև:

«Թարգմանության թշվառությունն ու պերճանքը» հոդվածում, որը փիլիսոփայական երկխոսության ձևով է ներկայացված, Խոսե Օրտեգա ի Գասեթը գտնում է, որ թարգմանության «թշվառությունը» իր իսկ անհնարինության մեջ է. վերջինիս պատճառն այն լեզվական և մշակութային անվերածելի տարբերություններն են, որոնք սկիզբ են առնում տարբեր պատկերացումներից և իրար չհամապատասխանող մտածողական [ինտելեկտուալ] համակարգերից: Թարգմանության «պերճանքը» այս տարբերությունների վրա հմուտ գործողություններ կատարելն է, որն ընթերցողին հեռացնում է իր լեզվական սովորույթներից և ստիպում է շարժվել օտար հեղինակին համընթաց: Ուստի, եզրակացնում է Օրտեգան, թարգմանությունն առանձին ժանր է, բայց ոչ ինքնուրույն գրվածք, այն մի կամրջակ է, մի արահետ դեպի բնօրինակ գրվածքը: Թարգմանությունը միջոց է, որն ընթերցողին մոտեցնում է բնօրինակ գրվածքին՝ ամենևին միտում չունենալով կրկնել կամ փոխարինել այն⁶:

Հետևաբար, թարգմանությունն ինքնին ավելի հեշտ է տրվում թարգմանչին և ավելի ընդունելի է լինում այն ժամանակ, երբ այն թարգմանչի կողմից ընկալվում է որպես «կամրջակ», անցուղի, որով իրականացվում է հաղորդակցումը: Սա իր հերթին ձևավորում է թարգմանության մեկ այլ գործառույթ՝

³ **Jakobson R.** (1959) On linguistic aspects of translation (in The Translation Studies Reader, ed. S. Gabrielyan, Yerevan, 2007, pp. 146-147).

⁴ **Nida, Eu.A. and Taber, Ch.R.** (1969) The Theory and Practice of Translation, Leiden.

⁵ **Jakobson, R.** (1959) On Linguistic Aspects of Translation (in The Translation Studies Reader, ed. S. Gabrielyan, Yerevan, 2007, pp. 146-150).

⁶ **Ortega Y Gasset, J.** (1937) The Misery and The Splendor of Translation (in The Translation Studies Reader, ed. S. Gabrielyan, Yerevan, 2007, pp. 131 - 133, 138 - 140).

ժողովուրդների, մշակույթների մերձեցում ու փոխհարստացում: Սկզբնաղբյուր տեքստը թարգմանվելով նոր կյանք և, որ շատ կարևոր է, նոր ընկալումներ է ստանում:

Թարգմանությունը հարստացնում է նաև ներմուծող մշակույթն ու լեզուն:

Այսպես, XVII դարի մաթեմատիկոս և փիլիսոփա Գոթֆրիդ Վ. Լայբնիցն իր “Impartial Thoughts Concerning the Use and Improvement of the German language” (1697) աշխատության մեջ գերմաներենի հղկման և հարստացման ուղիներից մեկը հենց թարգմանությունն է համարում: Իսկ XIX դարի տեսաբաններ Ֆր. Շլայերմախերն “On the Different Methods of Translating” և Վ. ֆոն Հումբոլդտը “Introduction to Aeschylus’ “Agamemnon” աշխատություններում թարգմանությանը ստեղծարար ուժ էին վերագրում⁷: Վերջինս, խոսելով անթարգմանելիության, հատկապես պոեզիայի անթարգմանելիության, օգտին, այնուամենայնիվ, գտնում էր, որ նույնիսկ այս հանգամանքը չպետք է խանգարի թարգմանություններ անելուն, քանի որ թարգմանությունը, ըստ նրա, գրականության ամենաառաջնահերթ և անհետաձգելի խնդիրն է: Ե՛վ Շլայերմախերը, և՛ Հումբոլդտը գտնում էին, որ թարգմանական որոշ ստրատեգիաներ կոչված են իրականացնելու մշակութային և սոցիալական բազմազան ֆունկցիաներ՝ ձևավորելով լեզուներ, գրականություններ, ազգեր: XX դարի սկզբում այս գաղափարները վերանայվեցին մոդեռնիստական շարժման տեսանկյունից, որը բարձր էր գնահատում թարգմանությունը՝ որպես մշակույթին կենսունակություն հաղորդելու միջոց: Վոլթեր Բենջամինը գտնում էր, որ թարգմանությունը մասնակցում է օտար տեքստի «հետմահու կյանքին»՝ ներկայացնելով դրա մի մեկնաբանություն, որն ավելին է, քան զուտ տեղեկությունների, ինֆորմացիայի փոխանցումը⁸: Թարգմանությունը վերակերտում է այն արժեքները, որոնք օտար տեքստը ձեռք է բերում ժամանակի ընթացքում, նոր կյանք է ստանում այլ լեզվամշակութային միջավայրում: Բենջամինն իր հոդվածում հիշատակում է Ռ. Փանվիցի մեկնաբանությունները թարգմանական ավանդույթների շուրջ. վերջինս հավանություն չի տալիս այն թարգմանություններին, որոնք «գերմանականացնում են հունարենը, անգլերենը, հնդկերենը, փոխանակ հնդկականացնելու, հունականացնելու, անգլիականացնելու գերմաներենը»: Ըստ Ռ. Փանվիցի՝ թարգմանությունը փորձարարա-

⁷ **Robinson, D.** (2002) *Western Translation Theory: from Herodotus to Nietzsche*, Manchester, St Jerome Publishing.

⁸ **Benjamin, W.** (1923) *The Task of the Translator* (in *The Translation Studies Reader*, ed. S. Gabrielyan, Yerevan, 2007, pp. 119-125).

կան պրակտիկա է, որի արդյունքում թարգմանիչը պետք է խորացնի և ընդլայնի իր սեփական լեզուն օտար լեզվի միջոցով: Փիլիսոփա Կ. Ֆոսլերը գտնում էր, որ ազգային լեզուների զարգացման և պահպանման մեջ թարգմանությունը գործիքի դեր է կատարում, և թարգմանության շնորհիվ լեզվական իմաստը տալիս է իր վերջնական և հազվագյուտ ծաղիկները: «Ազգային գրականության մեջ գեղարվեստական կատարյալ թարգմանությունները, - գրում է Ֆոսլերը, - այն միջոցներն են, որոնցով ազգի լեզվական հանճարը պաշտպանում է իրեն այն ամենից, ինչ օտար է՝ խորամանկորեն նրանից վերցնելով հնարավոր ամեն ինչ»⁹: Մինչդեռ XIX դարի անգլիացի պոետ, ռոմանտիզմի ներկայացուցիչ, նվիրյալ թարգմանիչ Շելլին, ով թարգմանել է անտիկ հունական գրականությունից, գերմաներենից՝ Գյոթե, իսպաներենից՝ Կալդերոն, իտալերենից՝ Դանթե, «ունայնություն» էր համարում թարգմանությունը՝ գտնելով, որ յուրաքանչյուր բույս պետք է իր սերմից բուսնի, այլապես ծաղիկ չի տա»: Նրան են պատկանում թարգմանության մասին հետևյալ հայտնի խոսքերը. «... it were as wise to cast a violet into a crucible to discover its odour as to seek to transfuse from one eye into another the creations of a poet...»¹⁰:

Թարգմանությունը, բացի միջմշակությամբ հաղորդակցման միջոց լինելուց, նաև տեքստի **ընկալման** միջոց է, քանի որ շատ նրբություններ ու երանգներ, որոնք հնարավոր է՝ վրիպեն պարզապես ընթերցելիս, կարող են ի հայտ գալ թարգմանության ընթացքում: XX դարի նվաճումներից մեկը հենց այն էր, որ սկսեցին հաշվի առնել թարգմանության երկակի բնույթը՝ թարգմանությունը որպես գործընթաց, և թարգմանությունը՝ որպես արդյունք՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ թարգմանությունը մարդկանց տարբեր խմբերի համար տարբեր բան է:

Ընթերցողի, ունկնդրի համար թարգմանությունն առաջին հերթին տեքստ է, տեքստը՝ որպես արդյունք: Ոչ վաղ անցյալում թարգմանության տեսության և պրակտիկայի մոտեցումներում գերակայում էր հենց այդ կողմնորոշումը, այլ կերպ ասած՝ թարգմանության տեսության ուշադրության կենտրոնում միայն թարգմանված տեքստն էր և այն պահանջները, որոնք ընթերցողը ներկայացնում է տեքստին, այն է՝ վստահելիություն:

Թարգմանչի համար թարգմանությունը, բացի տեքստ լինելուց, նաև

⁹ Vossler, K. (1932) The Spirit of Language in Civilization, London, Routledge.

¹⁰ Shelley, P.B. (1821) The Violet and the Crucible from A Defence of Poetry (in The Translation Studies Reader, ed. S. Gabrielyan, Yerevan, 2007, p. 107).

առաջին հերթին գործունեություն է, որը չի սահմանափակվում միայն տեքստով: Այսինքն՝ թարգմանությունը պահանջում է ոչ թե պարզապես սկզբնաղբյուր տեքստի ընթերցում, այլ խորը, բազմակողմանի, վերլուծական ընթերցում: Իսկ թարգմանիչն առաջին հերթին ընթերցող է: Ուրեմն թարգմանիչը պետք է ունենա խորը, բազմակողմանի, հիմնարար խորքային գիտելիքներ ոչ միայն թարգմանության բուն գործընթացի, այլև այն բնագավառի մասին, որից կատարում է թարգմանությունը և, իհարկե, սկզբնաղբյուր և թիրախ լեզուների, մշակույթների, պատմության մասին: Ըստ XIV դարի իտալացի հումանիստ, պետական գործիչ Լեոնարդո Բրունիի՝ թարգմանիչը պետք է ոչ միայն կատարելապես տիրապետի աշխատանքային լեզուներին, այլև խորապես ուսումնասիրի այդ լեզուներով ստեղծված մշակույթն ու դրա անցած ուղին: Իսկ ըստ XX դարի ամերիկացի փիլիսոփա Ջարլզ Ս. Փիրսի՝ թարգմանությունը թարգմանչի համար գիտելիքների ձեռքբերման, կատարելագործման, հետազոտությունների անընդհատ, շարունակական, պարուրածն գործընթաց է, որն ընթանում է բնագրի, փորձառության և սովորության փուլերով:

Հետևաբար, թարգմանությունը մտավոր գործունեություն է, որն ընդգրկում է գիտակցված և չգիտակցված բազմաշերտ վերլուծություն (իմաստային դաշտերի, շարահյուսական կառուցվածքների, ընթերցողի կամ ունկնդրի սոցիոլոգիայի և հոգեբանության, մշակութային տարբերությունների և այլն), պրպտումների բարդ պրոցեսներ և պահանջում է ստեղծագործական մոտեցում տեքստային, սոցիալական, մշակութային խնդիրներ լուծելիս: Այն ենթադրում է բնագրի գաղափարների, հեղինակի ոգու փոխանցում, բնագրի ոճի և ձևի վերարտադրություն, որի նպատակն է ստեղծել սկզբնաղբյուր տեքստին համարժեք տեքստ և ապահովել ընթերցողի համարժեք ընկալումը:

ПЕРЕВОД КАК СРЕДСТВО ВОСПРИЯТИЯ, ПЕРЕДАЧИ СМЫСЛА ОРИГИНАЛА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

СЕДА ГАБРИЕЛЯН

Современное переводоведение можно охарактеризовать как результат междисциплинарных исследований, использующих методы целого ряда наук. С одной стороны, широкий спектр сфер вызывает трудности в научных исследованиях по переводу. С другой стороны, это способствовало разнообразию подходов к переводу, тем самым обогащая дисциплину. Благодаря этим подходам стало возможным обсуждать перевод с разных точек зрения. В статье

рассматривается роль перевода в восприятии, передачи смысла оригинала и становлении межкультурной коммуникации и взаимодействия культур.

Ключевые слова - переводоведение, перевод, восприятие, передача смысла, межкультурная коммуникация.

TRANSLATION: MEANS OF TEXT PERCEPTION MEANING TRANSFER AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

SEDA GABRIELIAN

Translation Studies being interdisciplinary by their essence lead to scientific research methods of many branches necessitating the consideration of different factors. One of the difficulties of translation studies is their encompassment of a wide scope of study fields, on the other hand they have promoted a variety of approaches to translation, thus enriching the discipline and making possible the dealing with translation from different perspectives.

Hence, the objective of this article is to introduce the nature of interdisciplinary translation studies in the process of comprehending the source text, transferring its meaning, and establishing intercultural communication.

Key words – Translation Studies, translation, perception, transfer of meaning, intercultural communication.